

Seid M. Traljić

HUSREVBEGOV BORAVAK I RAD U DALMACIJI

Iako se o Husrevbegu i do sada relativno dosta pisalo, svejedno je ostalo još prilično pitanja u vezi s njim koja nisu raspravljena a neka nisu ni dotaknuta. Novija istraživanja omogućavaju nam da doznamo znatno više o ovom znamenitom bosanskom namjesniku iz prve polovice XVI stoljeća, a to upućuje na potrebu još daljnjih istraživanja po arhivima, pa i po objavljenim izvorima, kako bi se što bolje osvijetlilo Husrevbegovo doba i njegov rad na političkom i kulturnom području. Gotovo svi autori obrađivali su ga kao dobrotvora na proširenju i izgradnji Sarajeva, pa je na tom planu postignuto i najviše rezultata, a sve drugo ostalo je po strani i samo je usput dodirnuo.¹⁾ Jedino se je A. Šimčik posebno pozabavio Husrevbegovim djelovanjem izvan Bosne (odnosno Sarajeva) kad je obradio "Odsutnost Husrevbega iz Sarajeva god. 1534-1536".²⁾ To je vrijeme Husrevbeg proveo po drugi put kao smederevski sandžakbeg i nakon toga se još jednom vratio na Bosnu.

Husrevbeg je kao bosanski sandžakbeg kroz gotovo punih dvadeset godina bio stalno upućen i prema Dalmaciji u kojoj je više puta i sam boravio. Taj njegov odlazak u primorske krajeve imao je višestruke svrhe. Na prvom mjestu je bilo ratovanje s namjerom osvajanja gradova i njihova utvrđivanja. Isto tako važna zadaća mu je bila i uspostava stalnih i određenih granica, kao i raznih drugih odnosa s Mletačkom Republikom, kao što su trgovina, oslobađanje sužanja i slično. Ratne operacije Husrevbegove su i do sad dobro poznate, pa se na tom ne treba mnogo zadržavati, osobito što se tiče grada Klisa.³⁾

1. Osim brojnih kraćih priloga o Husrevbegu postoje i monografije koje su napisali Dr Safvet beg Bašagić, Dr Mehmed Spaho, Dr Ćiro Truhelka, a "Spomenica Gazi Husrevbegove četiristogodišnjice, Sarajevo, 1932., sadrži više radnja H. Kreševljakovića i čini zapravo četvrtu monografiju o zaslužnom Husrevbegu. Vrijedan je i zaokruženi članak Kreševljakovićev: "Gazi Husrevbeg" - Napredak, kalendar za 1931. godinu, str. 101-113.
2. Šimčik, Odsutnost Husrevbegova iz Sarajeva god. 1534-1536. Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XLVI (1934), sv. za historiju i etnografiju, str. 91-106.
3. M. Perojević, Petar Kružić. Zagreb 1931.

ali i tu ima praznina i neiskorišćene građe, koja će dobro doći kad se bude pisala nova šira monografija o Husrevbegu.

Utvrđivanje granica s mletačkim posjedima u Dalmaciji ostalo je do sada gotovo nedotaknuto, a izvori su o tom brojni i veoma zanimljivi. I o drugim naprijed istaknutim pitanjima svakodnevnog života na granici također je građa dosta obilna i ovdje će biti upotrijebljena, kako bi se predodžba o Husrevbegovu radu u tom kraju što bolje upotpunila i bila cjelovitija. Na ovom mjestu ne treba govoriti općenito o Husrevbegovoj upravi u Bosni, jer su to drugi već uradili. Držat ćemo se u naslovu označenog okvira i ulaziti u druga pitanja samo koliko je potrebno radi razumijevanja osnovnog izlaganja. Ovo će biti jedan prilog poznavanju Husrevbegova rada i značenja kao bosanskog sandžaka u kome je on proveo najduži period svoga života i službe u Osmanskom Carstvu.

Osnovna namjera osvajačkih pohoda turskih namjesnika prema Dalmaciji bilo je zauzimanje gradova. Iako su odnosi Turske prema Veneciji formalno bili dobri i prijateljski, svejedno je još od kraja XV stoljeća dolazilo među njima do sukoba i sporova, pa je tako i Dalmacija bila predmet borbi, a glavni akteri s turske strane su u tom bili bosanski i hercegovački namjesnici, koji nekad nastupaju zajednički, ali više puta i odvojeno. Tako je bilo i u Husrevbegovo doba, pa i on ponajviše vojuje sa svojom i s hercegovačkom vojskom, a uvijek je s njim i njegov čehaja Murat vojvoda.

Najviše je ratnih pothvata tada bilo oko Klisa, jedine još tvrđave koja je u Dalmaciji pripadala Hrvatskoj i nakon njegova pada u proljeće 1537. godine borbe su se vodile samo oko mletačkih posjeda i tvrđava. Još prije toga Husrevbeg je napadao i zauzimaio mletačke tvrđavice u okolini Zadra, Šibenika, Trogira i Splita. Te dobro utvrđene i branjene gradove on nije izravno napadao, nego je prvenstveno nastojao zauzeti njihovo zaleđe i na taj im način onemogućiti normalan život, nadajući se da će ih kasnije lakše prisiliti na predaju. Međutim Mletačka je vlast te velike gradove dobro opskrbljivala i branila, a manje tvrđave u zaleđu ostavljala gotovo bez ikakve obrane.

Prvi Husrevbegovi pothvati u Dalmaciji nakon dolaska na bosansku namjesničku stolicu bili su upereni prema okolici Zadra i Šibenika. Već prvih mjeseci 1521. godine mletački izvještači javljaju kako se turska vojska približava Skradinu i počinje ga opsjedati, a isto tako ide prema Kninu i Ostrovici. Iako su Skradinjani još koju godinu prije pristali na plaćanje godišnjeg harača da bi se zaštitili od pljačke i napada, sad im to više nije koristilo. Cijelu se godinu vojni napadi ponavljaju. Potkraj godine turska vojska je harala oko Šibenika. Pritom je bilo i zarobljenika, pa su Šibenčani krajem zime otkupljivali svoje sužnje iz Bosne. Bosanski je paša (kako Mlečani redovito nazivaju bosanskog sandžakbega) tada već prevozio topove prema Skradinu, a skradinski kapetan zahtijeva od svoje vlade municiju i ostale potrebne stvari za obranu. Da li je šta poslato u Skradin, ne zna se, ali je već početkom ljeta 1522. godine Husrevbeg doveo vojsku i gotovo bez borbe zauzeo Knin i Skradin.⁴⁾ Istodobno je sigurno zauzet i stari gradić Drniš, samo se on u vezi toga ne spominje u poznatim izvorima, ali se iz kasnijih spisa vidi da je bio u turskoj vlasti. Nije se on ni mogao održati kad je već Skradin pao njima u ruke.⁵⁾ Tako je Husrevbeg pomakao granicu bosanskog sandžaka daleko na zapad u neposrednu okolicu Zadra i time još više ugrozio ovaj kraj. Kako je 1523. godine pala i Ostrovica, time je

4. S. M. Traljić, Zadar i turska pozadina od XV do potkraj XIX stoljeća. Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, sv. XI-XIII (1965), str. 207.

5. S.M. Traljić, Drniš šesnaestoga i sedamnaestoga stoljeća. Radovi..., sv.19/1972., str. 394.

bilo dovršeno osvajanje hrvatskih gradova u sjevernoj Dalmaciji, koja se tada još naziva i Hrvati. Stoga mletačke vlasti uviđajući opasnost za svoje posjede u ovom kraju odlučuju opskrbiti kastele u zadarskom području i doznaju u tu svrhu 2000 dukata za Nin, Vranu i Novigrad. Kasnije je poslan i inženjer koji će rukovoditi tim poslovima.⁶⁾ Mnogi su Skradinjani bili pobjegli pred turskom opasnosti u Šibenik, pa ih Husrevbeg traži radi povratka u njihov zavičaj, a Mlečani mu tada šalju darove, vjerojatno da bi ga odvratili od svojih gradova i skradinskih bjegunaca. Uvažavajući dobre odnose i prijateljstvo s Mletačkom Republikom, turske su čete tada štedjele mletačke podanike i njezine posjede u ovim krajevima, jer je to i sultan bio naredio, a napadale su jedino na preostali grad Klis, koji je pripadao hrvatskoj državi. Ali ni na sjeveru na mletačkim granicama nije bilo potpunog mira. Čarkanja su se ponavljala s jedne i druge strane. Već početkom 1524. godine imamo vijesti o zalijetanju turskih jedinica u okolice Zadra. Tada zadarsko Plemićko vijeće raspravlja o turskoj opasnosti i ističe kako je cijela gradska okolica skoro potpuno opustošena, a mnogi stanovnici pali u sužanjstvo. Slabo su pomagale i tvrđice toga područja, jedino je Zadar bio dobro branjen i mogao je odolijevati. Odlučeno je zamoliti vladu u Veneciji nek pojača straže radi obrane naselja u zadarskom kotaru.⁷⁾ I u šibenskom kraju je bilo slično. Husrevbeg je želio imati neposrednu vezu sa Skradinom s mora, pa je u više mahova tražio od Mletaka dozvolu za slobodan prolaz turskih brodova šibenskim kanalom i rijekom Krkom do Skradina. Mlečani su to prvo odbijali, ali su želeći udobrovoljiti i susjednog sandžakbega i sultana napokon 1524. godine naložiti šibenskom knezu nek "dopusti dvoveslicam turskim proći u Skradin".⁸⁾ Šibenčani su se međutim tome nalogu oprli i knez nije izvršio vladina naloga. Mletački su vojnici dapače uhvatili neke turske podanike iz Skradina i zatvorili ih u šibensku tvrđavu. S turske su strane odmah poduzete mjere radi oslobađanja uhvaćenih, pa je to valjda i ostvareno. Morali su i Mlečani uvijek popuštati, jer su navale bivale sve jače i opasnije. Zadarske su vlasti u proljeće 1525. godine javljale o nedavnoj provali turskih vojnika u taj kotar, koja je urodila velikom pljačkom, zarobljavanjem velikog broja stanovnika i hvatanjem nebrojeno živoga blaga. Sa strane Zadra poduzeta je potjera za pljačkašima, sustignuvši ih mnoge su pobili i pohvatili, među njima i jednog uglednog čovjeka iz sandžakbegove blizine.⁹⁾ S mletačke strane na ovo nije bilo nikakve oštre reakcije, jer je i njima tada bilo stalo do mira na granici i izbjegavale su sve što bi moglo pomutiti odnose sa sultanovom državom. Da bi tursku vojnu silu što više udaljili od svojih posjeda Mlečani su 1527. godine nagovarali Portu da napada zemlje kralja Ferdinanda, a navodno su potkupili i susjedne sandžake, pa i Husrevbega da to stalno čine.¹⁰⁾ On je zajedno s drugim begovima utvrđivao osvojene gradove i dovodio majstore sa svih strana, kako bi se posao brže i solidnije obavio. Spominje se i bijeg nekih zidara iz Skradina, navodno što nisu bili plaćeni.¹¹⁾ Nakon osvojenja spomenutih gradova preostao je u tom kraju još

6. I. Kukuljević, Odnosaji skupnovlade mletačke prema južnim Slavenom priobćeni u izvadkih iz rukopisa Marina Sanuda od godine 1496. do 1533. Arhiv za povjesnicu jugoslavensku (dalje Arkiv), sv. VIII, 184.
7. Historijski arhiv u Zadru. Libri Consiliorum Magnificae Comunitatis Jadrae, sv. III, str.25-26.
8. S. Ljubić, Ogdalado književne poviesti jugoslavenske II, str. 123.
9. V. Makušev, Istorijski spomenici Južnih Slovena i okolnih naroda iz italijanskih arhiva i biblioteka. Glasnik Srpskog učenog društva, II odjeljak knj. XIV (1882), str. 63.
10. J. Žontar, Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju, Ljubljana 1963., str. 18.
11. Arkiv VIII, str. 280.

grad Obrovac, koji je Husrevbeg želio zauzeti. Obrovac je još od davnina bio vlasništvo obitelji Kurjakovića, kojih su se posjedi protezali po Lici, Krbavi i južno od Velebita. Tada je njim gospodario Ivan Karlović (posljednji od roda Kurjakovića), a zapovjednik posade u Obrovcu bio je njegov kastelan Juraj (Jurko) Posedarski. Kad je gradu zaprijetila opasnost od turske vojske, Posedarski je pozvao samog Karlovića nek dođe radi spasavanja svog posjeda. Ovaj međutim nije mogao ostaviti gradove u Pounju, jer je i te morao čuvati od turskih provala i ostavio je svu brigu za Obrovac svom kastelanu. Husrevbeg je grad opsjeo zajedno sa svojim vjernim čehajom Murat vojvodom, koji je bio rodom iz Šibenika i kao sužanj prešao na islam, pa se našao u Husrevbegovoj službi. Nakon dužeg opsijedanja Obrovac se predao 30. III 1527. godine.¹²⁾ Murat je nakon zauzeća ovoga grada često tu boravio, kako radi učvršćivanja i organizacije vlasti u ovom kraju, isto tako i radi uređenja tvrđave i opskrbe svim što joj treba. Čini se njemu je bilo ponajviše stalo do iskorišćavanja obrovačke luke i izlaza na more kroz ušće Zrmanje. Uskoro nakon osvojenja Obrovca zatražio je hercegovački sandžak Ahmedbeg Bodirožić ljeti 1527. godine po sultanovu nalogu od Dubrovčana stotinu pušaka, deset naoružanih lađa i dva broda nakrcana živžom. Ta je flotila trebala pratiti njega i druge sandžake na putu prema Skradinu, a poradi utvrđivanja i obnove Obrovca. Dubrovačka se vlada našla u neugodnom položaju, pa se ispričavala gubitkom mnogo ljudi usljed kuge, lađe su im razaslane na sve strane, a hrane nemaju nikako, te ni sami nemaju od čega živjeti. Sandžakbegu i njegovim suradnicima su poslali darove i time ga odvrtili od daljnjih zahtjeva, pa se više ne spominje slično traženje.¹³⁾

Osvajanje Obrovca je za Tursku imalo posebno značenje. Budući se ovaj grad sa svojim pogodnim položajem nalazio na putu kojim su stalno prolazili Senjani radi pljačke po mletačkim i turskim posjedima. Murat čehaja je kao primorac po podrijetlu, sigurno uočio mogućnost lakše obrane od napadača ako se tu uspostavi makar i mala flotila, koja bi sprečavala prolaz neprijateljima. Zato su ubrzo nakon osvojenja u Obrovcu smještene dva manja broda za obranu od napadača, a ti su brodovi (fuste) trebali i onemogućavati Senjanima i njihovim pomagačima plovību tim putem. Ali samo dva broda nisu bila dovoljna za obranu, pa je vojvoda Murat nastojao i oko izgradnje novih brodova u samom Obrovcu, jer je njegova okolica obilovala dobrim drvima za brodogradnju. Trebalo je još imati majstore te struke, pa se on obratio u Šibenik i zamolio od njih brodograditelje (marangoni e calafati), koji bi mu gradili brodove. Iz Šibenika je stigao negativan odgovor, jer ni oni navodno nisu imali dovoljno tih stručnjaka, s preporukom nek se obrati izravno mletačkoj vladi. Murat čehaja je svakako odnekud dobio brodograditelje, pa se, sredinom 1530. godine čuje kako je on žurno poslao u Obrovac majstore i drugu radnu snagu na sječu građe za četiri fuste, koje će se boriti protiv sultanovih neprijatelja na toj strani. Govorilo se tada i o izgradnji čak 12 brodova, ali će to biti plod pretjeranog straha onih, koji su se bojali turskih pomorskih napada iz te luke.¹⁴⁾ Povećavanje ove flote u Obrovcu izazvalo je Senjane, te su oni došli pod Obrovac, razvalili četiri fuste (koje očito nisu bile ni gotove), a oštetili su i samo naselje. Ali taj neprijateljski napad nije omeo

12. S. M. Traljić, Izvoz drva preko Obrovca krajem XVI st. Radovi... sv. 21 (1974), str. 261. - O Murat čehaji ili vojvodi će biti govora u posebnoj radnji. Njega se u dosadašnjoj historiografiji redovito naziva Tardićem, što je posve pogrešno. Prema mojim istraživanjima u Šibeniku nije bilo porodice toga imena. Oni su se zvali Gajdići ili Hajdići, a Sanudo je to krivo čitao i otuda pogreška kod naših pisara.

13. C. Truhelka, oc. str. 37.

14. S. M. Traljić, Izvoz drva preko Obrovca, str. 263.

daljnu gradnju brodova. Murat očito po Husrevbegovu napatku sada traži stručnu snagu i ostalo što je trebalo iz Dubrovnika. Dubrovačko Vijeće umoljenih zaključuje početkom jeseni iste godine da se Muratu pošalje onoliko kalafata i ostalog što je potrebno za izgradnju galije prema njegovoj želji i traženju.¹⁵⁾ Gradnja je svakako uspjela, pa su Obrovčani slijedeće godine mogli ploviti od Ankone radi pljačke trgovačkih brodova. Zbog toga je nastao spor s Mlečanima, jer su brodovi bili njihovi, pa je sultan fermanom bosanskom namjesniku Husrevbegu i skradinskom kadiji 7. II 1532. godine naredio strogu istragu ovoga slučaja i kažnjavanje svih koji su imali udjela u toj pljački, bez obzira na njihov stalež i položaj. Svu je robu i zaslužnjene putnike trebalo naći i vratiti.¹⁶⁾ Koliko je taj ferman bio efikasan i šta je od zaplijenjenog nađeno i vraćeno u pristupačnim se izvorima ne spominje, ali se kasnijih godina ne spominju ni novi sporovi, a brodovi su navodno izvučeni na suho, valjda nek se vidi kako nema namjere za ponovne gusarske zalete i pljačku. Gradnja brodova u Obrovcu se i kasnije nastavila izgleda intenzivno. Organizator toga posla je bio Husrevbegov pomoćnik Murat ćehaja, a neposredni zapovjednik flote bio je kapetan. Godine 1532. spominje se ovdje "bivši kapetan fusta" imenom Ljubencić, što je očito iskvareno od Ljubunčić.¹⁷⁾

Mletačka je diplomacija stalno radila oko toga kako bi održala sa sultanom prijateljske odnose i njihove ratne i osvajačke aspiracije uputila u drugom pravcu. Po austrijskim saznanjima Sulejman je u jesen 1531. godine naredio sandžacima Bosne, Zvornika, Vidina i Kruševca da prigodom pljačkaških pohoda štete Mlečane i Poljsku, te one zemlje koje su se Turcima obvezale na plaćanje godišnjeg danka.¹⁷⁾ Takvo je relativno mirno stanje na turskomletačkim granicama potrajalo nekoliko godina, a jedno vrijeme ni Husrevbeg nije bio u Bosni, dok je upravljao smederevskim sandžakom (1534-1536).

Kad je nastao tursko-mletački rat 1537-1539. Mlečani su odmah navalili na Obrovac i Skradin smatrajući ih valjda najopasnijim za svoju politiku na Jadranu. U tim se gradovima nalazila samo redovita turska posada i Mlečićima je bilo lakše tu udariti i postići uspjeh. Skradin su oni zauzeli i porušili u velikoj mjeri. Zaplijenili su tu trideset tisuća vesala i veliku količinu građe za brodove, pa su sve odvezli u mletački arsenal.¹⁸⁾ Obrovac su također zapalili, ali kad je posadi došla pomoć, napadači su se s gubitkom povukli, a sa sobom su odnijeli dosta plijena i sužanja.

U ovom hrvanju je Turska zahvaljujući svojoj boljoj vojnoj spremi i materijalnim mogućnostima ostala pobjednik. U prvom redu je Husrevbegu uz pomoć Murata ćehaje i drugih sandžaka uspjela zavladata Klisom, a onda se je okrenuo prema sjeveru i zauzeo Vranu i Nadin u zaleđu Zadra. To je bilo u rano proljeće 1538. godine. Mletački plaćenici su pobjegli u Nin. I iz nedavno izgrađenog Zemunika je plaćenička mletačka vojska utekla, ali su grad spasili i očuvali sami hrvatski vojnici, koji su u zadnji čas zaposjeli tvrđavu. I sa Zadrom se je moglo slično nešto dogoditi, jer je većina plaćenika otišlo iz grada i stupilo u sultanovu službu zato što ih Mlečići nisu redovito plaćali. Gradska je straža pak bila pustila u Zadar 25 turskih vojnika, koji su došli do gradskog trga, odakle

15. Ć. Truhelka o.c., str. 38.

16. F. Rački, Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina m. Sanuda za g. 1526-1533. Starine XVI (1884), str. 165.

17. Arkiv VIII, str. 317.

18. V. Vinaver, Senjski uskoci i Venecija do Kiparskog rata. Istorijski glasnik 1953., br. 3-4, str. 61.

su ih građani izbacili van. U okolici je čekala spremna druga turska vojska znak za napad, pa kad zavjera nije uspjela, ta se vojska vratila neobavljena posla.¹⁹⁾

Prema navedenom Husrevbegov rezultat ratovanja u Dalmaciji u toku tih triju godina bio je zauzeće Klisa, Vrane i Nadina, triju veoma jakih i važnih tvrđava na granici. On ih je odmah još više učvrstio i osigurao. Osim toga predložio je sultanu Sulejmanu osnutak novog sandžaka sa sjedištem u Klisu, što je sultan i odobrio i prvim kliškim sandžakom imenovao Murat vojvodu, čehaju i vjernog druga Husrevbegova. Ovo su bili i posljednji njihovi vojni pothvati u Dalmaciji, ali bilo je još posla u vezi toga, a to je uspostava mirnoga stanja s Mletačkom Republikom i utvrđivanje granica.

2

Pitanje granica u Dalmaciji poticalo je još od prije. To je bilo aktualno zapravo od onoga časa kad je Turska počela zauzimati pojedina mjesta i područja u Dalmaciji, a to znači još potkraj XV stoljeća. Još tada se postavljao problem čije je šta i tko ima pravo vladati i upravljati nad kojim naseljem odnosno cijelim krajem. Potreba utvrđivanja graničnih pravaca uočena je i s mletačke i s turske strane već od drugog decenija XVI stoljeća, a to će biti djelomično riješeno istom nakon rata 1537-1539. godine potpisivanjem mirovnog ugovora 1540. godine.

U Husrevbegovo doba se prvi put spominje razgraničenje s Mlečićima u Dalmaciji 1531. godine. Mletačka je vlada što se zna počela raspravljati o slanju povjerenika za uspostavu granica s Turskom u Dalmaciji 20. II 1531., a uskoro je i Visoka Porta poslala Husrevbegu nalog nek počne pregovore s mletačkim predstavnicima. S mletačke strane su bili određeni kao pregovarač Zadarski kapetan Vincenzo Zantani, njegov tajnik Daniel di Lodovici, a kao prevodilac je bio Hieronimo Ziuran. Za darove turskim predstavnicima mogli su utrošiti 1000 dukata. Za svoju opremu odobren im je poseban iznos kako bi što pristojnije dočekali sandžakbega. Oni su se prvi puta sastali na granici 6. VII 1531. godine. Kad je Husrevbeg čuo mletačke zahtjeve (koji u spisima ovdje nisu navedeni), rekao je da mora Porti referirati i čuti sultanovo mišljenje. Istom podjesen došao je neki njegov izaslanik u Mletke i iznio sandžakbegovu želju za dobrim odnosima sa susjedima.

O pregovorima se tada ništa nije govorilo, vjerojatno zato što se sultan spremao na vojnu protiv Ugarske, a pozvao je i bosanskog i nekog drugog sandžaka da mu se pridruže. Tada su iz Hrvatske provalile čete u Bosnu i napale Glamoč, Unac i Prusac (Biograd). Dočekao ih je sandžakbegov zamjenik Kasumbeg s 500 vojnika. Hrvati su tada zaslužnjili 700 ljudi i mnoštvo konja i druge živine. Kad su pošli prema Hlivnu, bili su odbijeni i neki uhvaćeni, pa odvedeni u Hlivno. Na povratku su oštetili i Kamengrad. To je ratovanje bilo sredinom 1532. godine.²⁰⁾

Pred proljeće slijedeće godine Husrevbeg je već bio u Cetini, a u Hlivnu ga je očekivao Murat čehaja, gdje je boravila i njegova obitelj. Odatle su zajedno pošli pod Klis i podsijeli ga, ali bez vidna uspjeha. Sad se je opet počelo pregovarati o Granicama, pa su i

19. S. M. Traljić, Zadar i turska pozadina, str. 208.

20. M. Sanudo, Diarii..., sv. LVI, str. 617-618.

Mlečici poslali Husrevbegu darove, a za njihova predstavnika i pregovarača je određen Nikola Trivisan, generalni providur dalmatinski. Trivisan 19. VII javlja vladi kako se je sastao na granici s Murat vojvodom (čehajom), koji mu je rekao da će za mjesec dana sandžakbeg doći radi uređenja granice i popravka skradinskih bedema. Providur ga je molio nek bega zamoli glede sređenja pitanja o granicama. Je li Husrevbeg tada došao nema vijesti u spisima. Po svoj prilici nije dolazio, jer ga Murat očekuje i u septembru i dopisuje se s njim, kako izvješćuju mletački predstavnici iz Dalmacije. Po Trivisanovim riječima Murat čehaja je "isto što i sandžakbeg", misleći pri tom svakako na njegov položaj Husrevbegova zamjenika i odana prijatelja. Govorilo se tada da će Husrevbeg svoje sjedište prenijeti u Hlivno, a Murat čehaja dobiti neki poseban sandžak. Ali to su bila samo mletačka nagađanja, koja nisu imala nikakva osnova. Još u jesen iste godine očekivali su Husrevbega da dođe u Skradin, očito radi pregovora o granicama.²¹⁾

Kako su se ti pregovori odvijali pokazuju nam neka sačuvana pisma. Nije bilo jednostavno postići sporazum, jer je i jedna i druga strana imala svoje želje, potrebe i zahtjeve, od kojih se teško odustajalo. Gotovo svi ti spisi dopri su do nas u suvremenim ili nešto mlađim prijevodima, pa će nam tim lakše biti omogućeno shvatiti njihov sadržaj, a posebno imena naselja i drugih lokaliteta, koja su inače i u turskim i u talijanskim originalima obično dosta krivo ispisana, pa ih je u tom slučaju teže identificirati. Ima i osobnih imena koja se mogu mučno razumjeti, jer su strancima bila slabo poznata, te su krivo čuli i krivo zapisivali. Među ostalim u latinskim i talijanskim spisima se redovito i Husrev-begovo ime naopako bilježi, pa ćemo to kasnije posebno raspraviti.

Nakon prvog sastanka s mletačkim predstavnicima 1531. godine Husrevbeg je izvijestio Portu o zahtjevima Republike, te u vezi toga dobio odgovor ili bolje reći sultanov ferman pisan zadnjih dana te godine. Sultan se tu poziva na svoj raniji nalog Husrevbegu i skradinskom kadiji "za iznaći rabotu i istinu od mejašev (granica) gospode bnetačke". Mlečici su dokazivali na temelju starih kraljevskih pisama "da sela Trilokve, Radošić i Suhi Dol" pripadaju gradu Trogiru, a "sela Sitnica, Nevest, Selišće Divnića, Žitnici, Kolevrate i rika Krka" gradu Šibeniku. Kako su ta sela duže vrijeme bila zapuštena, naselili su ih turski podanici i plaćali prihode u sultanovu haznu. Međutim kako su ta mjesta otprije bila mletačka, treba ih njima povratiti, a turske podanike preseliti na drugo mjes- to. Koji ne bi htjeli poslušati neka se prijave sultanu radi kažnjavanja.²²⁾ Mletački je dužd još 1525. godine isticao njihovo pravo nad trogirskim selima koja su zaposjeli sultanovi podanici Viasi i zahtijevao vraćanje tih sela,²³⁾ ali bez uspjeha. Vlasi su i dalje ostali u tim mjestima i plaćali turskoj državi njezine dohotke, a trogirskim građanima, bivšim vlasnicima posjeda njima pripadajuće prihode.

Sultanov je ferman bio svima saopćen, ali od toga nije bilo koristi, jer se stanovnici spornih sela nisu dali maknuti odatle. Oni su obrađivali 33 silom zauzeta sela, odakle ih ni sultanov nalog ni sva nastojanja bosanske vlasti nisu mogla otjerati. Mletačke su vlasti ponovno zahtijevale novi sultanov ferman i taj im je dat u ruke 1533. godine. S tim su vezana i dva pisma Husrevbegova Nikoli Trivisanu, kojim mu javlja da će doći "dok prođe ova naša svečanost". Radilo se sigurno o bajramu, pa je on namjeravao na granicu poslije

21. Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, rukopis II d 106, list 11.

22. Na istom mjestu.

23. Historijski arhiv u Zadru, Trogirski spisi, sv. 200, list. 580.

toga. On obećava Trivizanu "u ovih osam dana doći i vidjeti i učiniti po pravdi i volji sultanovoj i prema našem starom prijateljstvu". Pismo je pisano "U Vrhbosni 26. VI 1533." ²⁴⁾ Nemamo više vijesti o tom namjeravanom sastanku, nego znamo jedino za sandžakbegov susret s predstavnicima grada Šibenika na granici radi uređenja sporednih pitanja. Oni su se o svemu tom sporazumjeli u Petrovu Polju kod Drniša i Husrevbeg je o tom izdao pismo "pisano u počelu miseca rebihelahir godišća devet sat i četradeset u Petrovu Polu" (20-29. IX 1533.).²⁵⁾ Iako tu stoji da su se nagodili i da su Mlečanima predata sela koja su tražili, čini se da su se turski podanici opet vratili na ta staništa (ili su i ostali gdje su dotad boravili), jer se oni i kasnije tu nalaze i pogađaju se sa Šibenčanima kojih su ta sela od starine bila, te im plaćaju prihode na sličan način kao i oni u okolici Trogira.²⁶⁾ Tada su ti turski podanici Morlaci zauzimali 33 sela u Šibenskom kotaru, na spomenuti ih način obrađivali i plaćali dohotke dvama gospodarima. Taj nas slučaj turskih podanika koji obrađuju zemlje mletačkih gospodara sjeća na drugi primjer kako mletački podložnici zakupljuju i obrađuju begovsku zemlju unutar turskih granica. I ti su primjeri iz sjeverne Dalmacije, a nalazimo ih u XVI i u XVII stoljeću sve do kraja turske uprave u tim krajevima.²⁷⁾

Pitanje granica u Dalmaciji još će se jednom ozbiljno postaviti u vrijeme dok je Husrevbeg upravljao Bosnom. To je bilo nakon završetka tursko-mletačkog rata 1537- 1539. godine, jer je tada Turska u Dalmaciji bila zadobila nove posjede, pa je trebalo riješiti šta će kome ostati. Mirovnim ugovorom sklopljenim 2. X 1540. godine spominju se samo gradovi i druga mjesta koja je Turska u posljednjem ratu zadobila, a nema više govora o onim naseljima koja su otprije bila sporna. Očito je i Mletačka Republika bila već pristala na postojeće stanje, jer je vidjela da se ne može ništa postići u njezinu korist. U ovom ugovoru je utanačeno, da Turska vrati Republici gradove Vranu, Nadin, Zastinje i neka neidentificirana sela, ali ni to nije učinjeno.²⁸⁾ Kao što je izgleda i Husrevbeg bio nemoćan potjerati sultanove podanike iz zauzetih sela (a u svojim pismima je izražavao najbolje raspoloženje da to učini), ni njegovi nasljednici na upravi Bosne nisu izvršili ugovorene obaveze i sve je ostalo po starom.

Granica je poslije 1540. godine polazila na sjeveru od Obrovca kroz Ravne Kotare obuhvatajući turske gradove Islam (Seddi Islam), Nadin, Karin, Vranu, pa zapadnom obalom Vranskog Jezera prema Velimu u šibenskom kotaru, a odatle preko Krke na Skradin. Od toga se grada granica protezala gotovo pravom crtom do Solina (u zaleđu Splita), koji je bio u turskim rukama, pa na tvrđavu Kamen (tada još mletački posjed), do granice Poljica, koja su učinila posebnu nahiju kliškog kadiluka, obuhvatajući i Makarsko Primorje. Sporna se naselja i kasnije često spominju u spisima. Posebno su ista sela u zadarskom kotaru, koja su Mlečići potraživali za se, a bili su ih zaposjeli turski podanici i emini ih upisali u deftere kao posjede pojedinih feudalaca. Od 44 sela koja su bila u pitanju sad se mogu identificirati samo neka u bližoj zadarskoj pozadini. Njih-

24. Starine 25, str. 126.

25. Arhiv Jugoslavenske akademije u Zagrebu, rukopis II d 106, list 12.

26. S. Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae*, III, str. 239-240.

27. S. M. Traljić, *Tursko-mletačko susjedstvo na zadarskoj krajini XVII st. Radovi...IV-V (1959)*, str. 410-412.

28. L. Bonelli, *Il trattato Turco-Veneto del 1540.*, Centenario della nascita di Michela Amari, T. II, Palermo 1910, str. 332.

va su suvremena imena: Biljane, Trnovo, Lišane, Tinj, Hrašćane, Suhovare, Kašić, Kamenjane, Gorica, Polišane (Poličnik) Visočane, Galovci, Vrčevo, Miljacka, Miranje, Zablaćane i Rogovo.²⁹⁾ Neka će od tih naselja kasnije igrati važnu ulogu i kao vojne a istodobno i kao ekonomske jedinice pod turskom upravom. Slično je bilo i s onim selima u trogirskom i šibenskom kotaru, koja smo prije spominjali. To međutim prelazi okvire naše teme i ne treba više o tom govoriti.

3

Ovim izlaganjima nije iscrpljena sva Husrevbegova djelatnost u Dalmaciji. Osim njegovih ratnih pothvata u ovome kraju, kao i rada na uspostavljanju granica, on se je zalagao i na druge načine oko održavanja dobrih i prijateljskih odnosa sa susjednom Mletačkom Republikom. Spominjali smo već primjere njegovih izraza o želji za prijateljskim odnosima s tom susjednom državom. Neka njegova pisma svjedoče kako se on zauzima kod mletačkog dužda za pojedine njihove podanike da im se kazna snizi ili oprost. To su bili sve znakovi prijateljskog i ljudskog ponašanja prema inovjernim ljudima koji su pali u nevolju, pa se on za njih zauzima. A kad im je u takvim prilikama pomagao koliko je mogao, onda je sigurno i inače bio spram njih pažljiv, samo o tome do sad nemamo pisanih svjedočanstava. Evo nekoliko primjera šta je on u tom smislu činio.

U jednom pismu iz 1531. godine upućenom duždu Husrevbeg moli svoga uglednog prijatelja za nekog mletačkog podanika iz Splita, koji je osuđen na izgon iz Splita na četiri godine, da bi mu se omogućio povratak kući, budući je već izdržao godinu dana u progonstvu. To pismo donosimo na kraju u cijelosti. Drugi je slučaj iz vremena oko 1537. godine. Husrevbeg se zauzima za nekog Šibenčanina, koji je progнан iz područja cijele Mletačke Republike, a bio je po svoj prilici rođak Murat ćehaje. U pismu se ističe kako spomenuti prognanik "nie ubio ni posikal", pa moli da mu dozvoli povratak kući "kako je običaj vašega gospodstva".³⁰⁾ Osim tih pojedinačnih intervencija za ljude poznata nam je jedna njegova naredba glede čuvanja usjeva na granici i da se ne poduzimaju nikakvi drugi radovi dok se ne smiri ljetina.³¹⁾ To je svakako bilo u interesu jedne i druge strane, a posebno stanovnika u pograničnim krajevima. - Na ovom se mjestu mora istaknuti da je Husrevbeg tako postupao s ljudima koji su bili pali u kakvu nevolju bez obzira kojoj su državi pripadali. Tako on u vrijeme svoga begovanja u smederevskom sandžaku 1535. godine piše kralju Ferdinandu u stvari uhapšenog trgovca Dmitra Kupnića, turskog podanika. U pismu moli Husrevbeg kralja Ferdinanda neka bi naredio da se taj trgovac pusti, kao što i trgovci iz njegove zemlje slobodno idu po turskom području. Pismo se završava potresnim riječima: "I mi se nadamo od vaše milosti za siega siromaha Dmitra, da bi vaše gospodstvo sirote stare majke mu suze ustavili".³²⁾

29. Arhiv Srpske akademije nauka u Beogradu; Zaostavština J. Tomića, XVI-64. Imena pograničnih spornih sela navode se i u dokumentima što ih je objavio V. Solitro u zbirci Documenti storici sull' Istria e la Dalmazia, Venezia 1844., str. 264-266.

30. Arhiv Jugoslavenske akademije u Zagrebu, Cir. VI. br.1.

31. Starine X 25, str. 125-126.

32. Iv. Pavlović, Srpska pisma u francuskim arhivama. Glasnik Srpskog učenog društva LI (1882), str. 115.

Husrevbeg je osvajajući po Dalmaciji zadobio i za sebe neke posjede, koje je kasnije uvakufio za svoje ustanove u Sarajevu. To su bili mlinovi na rijeci Zrmanji na njivi zvanj Bogović poviše grada Obrovca. Taj je posjed Husrevbeg dobio u vlasništvo fermanom sultana Sulejmana 1533. godine, pa ih je uvakufio za svoju džamiju.³³⁾

U vezi Begove džamije imaju u mletačkim izvještajima neke do sad neuočene i neiskorišćene vijesti iz vremena njezine izgradnje. Kroničar Marin Sanudo bilježi 22. XI 1530. godine veliki potres u Sarajevu, koji je navodno porušio bašin mesdžid u tolikoj mjeri, da će se teško spasiti.³⁴⁾ I u jednom pismu Petra Kružića spominje se potres sa is- tim posljedicama. Istinitost tih podataka o rušenju Husrevbegove džamije moći će se dokazati ili eventualno pobiti jedino stručnim zahvatima na samoj građevini kad se jednom budu izvodili potrebni restauratorski radovi.

Husrevbeg je vodio razgranatu korespondenciju s Visokom Portom, sa svojim podređenim upraviteljima u Bosni i sa susjednim državama. U svojoj je kancelariji imao osim poznatog Divan Katib Hajdarefendija, koji je bio starješina cijeloga poslovanja i korespondencije, svakako više pisara. Hajdarefendija je osim svoga službenog djelovanja poznat i kao osnivač jedne džamije na Vratniku u Sarajevu, poznate sada pod imenom Bijela džamija.³⁵⁾ Neki od uredskih pisara su vodili spise na turskom jeziku, a drugi na narodnom. Ovi posljednji su pisali bosančicom, a možda i latinicom, ako je što trebalo pisati latinski ili talijanski. Inače je beg korespondirao sa susjednim mletačkim i drugim vlastima na našem jeziku, pa su njihovi dragomani ili tumači onda prevodili ta njegova pisma. A i oni su njemu pisali na isti način. Nažalost ime ni jednog od tih njegovih pisara za bosančicu nigdje se ne spominje. Jedan od njih se potpisuje kao "dragoman i jazidžija bašin", a bio je iz Paštrovića. Taj je pisao 1528. godine dalmatinskom generalnom providuru radi svoga brata Đura Đurašinovića, koji je bio osuđen "za malu rabotu, za jednu riječ, a Bog zna je li ju rekao". Jazidžija Đurašinović moli providura da se kod viših mletačkih vlasti zauzme za njegova brata.³⁶⁾ Dok za ovoga jazidžiju ili dijaka znamo odakle je bio, a vidi se to i po ijekavskom govoru njegovu, za nekog drugog pisara ćirilskih pisama može se sa sigurnošću zaključiti da je bio iz istočnih krajeva, jer piše ekavski (vidi u Dodatku). I pisma kralju Ferdinandu iz Beograda pisana su također ekavicom.³⁷⁾ Međutim imao je Husrevbeg i više takvih pisara, jer su neka pisma pisana ikavski, a to je karakteristika govora nekih krajeva Bosne i Dalmacije. Pisari su očito bili otuda.

33. Truhelka, o.c. 214. - Spomenica Gazi Husrevbegove 400. godišnjice XV i XXIV.

34. Starine 25, str. 99.

35. H. Sabanović, Bosanski divan. Prilozi za orijentalnu filologiju knj. XVIII-XIX (1968-1969), Sarajevo 1973., str. 33-34.

36. Journal of Croatian Studies XI-XII (1970-71), New York, str. 160-161.

37. Iv. Pavlović, oc.

U nekim od ovih Husrevbegovih pisama na bosančici njegovo se ime piše Husrem, a pišu ga ponegdje i stranci. Taj oblik upravo odgovara onom kako se je i u Sarajevu moglo doskora čuti od starijeg muslimanskog svijeta (Gazi Husrembeg, Husrembegova dža- mija). Tome odgovara i ime vode Husremovače kod Trnova, koje se u narodu također ve- že za Husrevbega. A. Šimčik je mislio da je to u literaturi krivo pročitano (zamjena nje- mačkog "w" latiničkim "m"), ali to izvorna Husrevbegova pisma opovrgavaju. Pisao je tako svoje ime i iz Beograda i iz Sarajeva: "Milostiju božiom mnogo poklonenie vsečas- nomu počtovanomu, vsake časti dostojnomu, visokorodnomu kral Ferandušu pišem az Husrembeg, gospodar smederevski i beogracki..."³⁸⁾ Četiri godine kasnije piše on iz Sarajeva "Od mene Husrembega, baše bosanskoga, počtovanomu susidu našem Mikuli Jurišiću, kapitanu kralovu..."³⁹⁾

Husrevbegovo ime su njegovi suvremenici pisali kojekako iskrivljeno: Wzreff, Nosrosberg, Vsterberg, Husainbeg i slično. Pogledamo li današnje pisanje i izgovor imena današnjih arapskih i drugih muslimanskih političara u našim i stranim novinama, zatim na radiju i televiziji, gdje postoje stručni i školovani ljudi koji tu surađuju, ne trebamo se čuditi što su grijeshili oni često polupismeni ili neškolorani pisari prije nekoliko stoljeća. Ti isti pisari su uostalom i mnogo poznatija i običnija imena često puta pisali pogrešno, jer nije bilo jednoga općenito prihvaćenog pravopisa, a to nikog tada nije smetalo.

DODATAK

Od brojnih Husrevbegovih pisama koja su se očuvala u originalu i u prijevodima ovdje ćemo donijeti faksimile i transkripciju dvaju pisama koja se tiču jednog mletačkog podanika, za koga se on zauzima kod dužda i kod "dalmatinskoga kapetana" (valjda generalnog providura?), da se osuđenome oprosti daljnja kazna. Pismo upućeno u Zadar ima lijep begov muhur, pa ga zato i donosimo. U muhuru se čita: Husrev, el-fakir ilel-ganijj (Husrev, siromah, kome je potrebna Božja pomoć).

Prvo pismo glasi:

Slavnomu i svetlomu i naročitemu gospodinu duž(d)u silnu kralu od baše gospodara bosanskoga Husrevbega poklonenie i za zdiravie uprošenje kako gospodina, a po tomu da vam (j)ie u znan ie kako edan priatel Morat voivode u gradu Spletu, a sluga gospodctva vašega Duima Batistića ali Agubića koi (j)ie nešto sagreši tere ga bandižao knez splitcki četiri godine. Eto prošla (j)edna godina, a za ostale godine vašemu gospodctvu se molu kako gospodinu

38. Na istom mjestu.

39. A. Ivić, Nekoliko ćirilskih spomenika iz XVI i XVII veka. Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva, XV (1913), 93-95.

*/ susedu da biste mu te grehe oprostili naše vole radi da
pođe k svomu domu, da moli Boga za vaše zdravie. /
pake molu vas da nam opete odpiše za ovu knigu
mo(l)benu koju se molu vašemu gospodctvu. / Bog vas
umnoži u gospodctvu uvijek.*

Husrevbegovo pismo duždu radi oslobađanja Dujma Batistića od progonstva

Pismo zadarskom kapetanu:

*Od baše gospodara bosanskoga Husrevbega
gospodnu kapetanu damalaciskomu. A po tomu
da vam (j) e na znanie kako knigu pišemo svetiomu duž(d) u za
neкое dugovanie, tere molu vašu milost da biste onu knigu
poslali i od vaše strane svoju mol/benu knigu čestitomu
duž(d) u da biste toi dugovanie napravili
vole radi Murat voivode ere se on močno nam
moli i mi se zato molimo vašoi milosti. Ili se
opravi tai posao ili ne opravi od vašega
gospodctva sve to znamo. / Bog vas drži u gospodctvu
mnoga leta i godine uvijek. Amin.*

Iako ova dva pisma nisu datirana, niti je u mletačkom arhivu za njih zabilježeno vrijeme prijema, ipak se s pouzdanjem može odrediti kad su pisana. Čuvaju se u arhivu zajedno s jednim drugim Husrevbegovim pismom u kome on obavješćuje dužda o svom obilasku granice u društvu nekog mletačkog kapetana. Utvrdili su da su mnoga mjesta koja se nalaze u rukama turskih podložnika prije bila vlasništvo mletačkih ljudi. Kako su ta mjesta već uvedena u deftere, on je izvijestio Portu o tom i čeka odluku carevu. Ovo pismo se odnosi svakako na prve pregovore o uređenju granica 1531. godine. Prema tome i citirana Husrevbegova pisma potječu bez sumnje iz navedene godine. Potvrđuju nam to i rukopis istoga pisara, stil pisanja i riječi kojima se služi.⁴⁰⁾

40. Archivio di Stato Venezia. Racolta di documenti Slavi. Busta unica.

SUMMARY

Historical works written about Husrev-bey until now contain only few data regarding his ties with Dalmatia. In this article the author presents all that Husrev-bey did in that neighboring region during his governorship in Bosnia. He was mostly fighting in that region and conquered several towns (Knin, Skradin, Obrovac, Ostrovica, Klis, Vrana, Nadin). He worked on establishing constant frontiers and friendly relations with Venice republic. Numerous documents, cited here, discuss about this. He also bequeathed several properties in Dalmatia for his mosque in Sarajevo. He used to maintain friendship with Venice doge and principal governor for Dalmatia, interceding according to need, in favour of some people. At the end of this article the author talks about his office and brings two shorter letters in original.